

Kitap Tanıtma:

S. A. KİRİLLİNA, *Oçarovanniye Stranniki. Arabo-Osmanskiy Mir Glazami Russkih Palomnikov XVI-XVIII Stoletiy*, (Büyülenmiş Seyyahlar. XVI-XVIII y.y. Rus Hacıların Gözüyle Arap ve Osmanlı Dünyası), Moskova: Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü, 2010, resimli, 563 s.

Bir kültürde başka bir millet ya da kültür ile ilgili oluşan imge araştırmalarının Batıda oldukça uzun bir geçmişi vardır¹. Günümüzde imge araştırmaları; tarihçilerin, kültürbilimcilerin, dilbilimcilerin, psikologların, edebiyatçıların çalıştıkları disiplinlerarası bir alandır. İmge araştırmalarının önemi farklı bilim adamları tarafından dile getirilmiştir. Tarih ve kültür araştırmaları açısından önemi ise imgebilimin sağladığı perspektiften kaynaklanmaktadır. İmge araştırmaları, 'öteki'nin kültüründe ya da tarihinde siyasi, sosyo-kültürel ve diğer etkilerin sonucunda ortaya çıkan 'bizim'le ilgili imgenin oluşum mekanizmasını izlememizi sağlar. Başka bir kültürde oluşan imge ise olumlu ya da olumsuz ön yargıların ve daha geniş çapta 'biz'le ilgili olan mitlerin temelini oluşturur. Günümüzde disiplinlerarasılık ilkesiyle yola çıkan tarihçinin ya da kültürbilimcinin görevi de, 'öteki'lerde oluşan mitlerin/ön yargıların tarihi ilişkileri ve süreçleri etkileme derecesini belirlemek ve betimlemektir.

Günümüzde Türkiye ile Rusya arasındaki diplomasi, ekonomi, ticaret, kültür ve diğer alanlarda ilişkiler tarihi zirveye çıkarken iki ülke, iki kültür arasında birbirine karşı ön yargılar, bazı kılıplaşmış imgeler söz konusudur². Ne yazık ki henüz aynı coğrafyayı ve tarihi paylaşan bu iki kültürdeki karşılıklı ön yargıların ve imgelerin oluşum sebepleri ve oluşum mekanizmaları araştırmacıların ilgi odağı dışındadır. İki kültürde 'öteki' ile ilgili oluşmuş imgeler ve 'mit'ler ele alınmadığı sürece XXI. yüzyılın gerektirdiği ne Türk-Rus tarihi ilişkilerinin yapılandırılması, ne de uzun vadeli ortak stratejilerinin geliştirilmesi mümkün olacaktır. Bu alanda boşluğu doldurmaya başlayacak ve belki de diğer araştırmacıların ilgisini konuya çekecek araştırma 2010 yılında Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü tarafından yayınlanmıştır.

'Oçarovanniye stranniki. Arabo-osmanskiy mir glazami rossiyskih palomnikov XVI-XVIII stoletiy' (Büyülenmiş Seyyahlar. XVI-XVIII y.y. Rus Hacıların Gözüyle Arap ve Osmanlı Dünyası) başlıklı 563 sayfalık kitabın yazarı Moskova Devlet Üniversitesi Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri Tarihi Bölümünde çalışan Prof.Dr. Svetlana Alekseyevna Kirillina'dır. Kitap sadece 500 adet olarak basılmış ve bu makale hazırlandığı zaman nadir kitap listesine girmiştir.

Kitap, 'Kahramanlar ve Kaderleri', 'Yolculuğun Zorlukları', 'Doğa', 'Hayvanlar Alemi', 'Düşler ve İmgeler', 'İnsanlar Alemi: Bizimkiler- Diğerler- Ötekiler', 'Gündelik Yaşamın Kültürü', 'İslam Dünyası' başlıklı 8 bölümden oluşmaktadır. Bunun yanında kitap açıklamalı

¹ Ayrıntılar için bkz. Serhat Ulağlı, *İmgebilim.' Öteki'nin Bilimine Giriş*, Sinemis, Ankara 2006, s. 154.

² Ayrıntılar için bkz. Olena Kozan, 'Türkiye'de Rusya ve Rus Kültürü İmajı: Tarihi ve Bugünü', *Türk Kültürü*, Sayı 1, 2010, s. 113-120.

'Orta Doğu'ya özgü kavramlar' listesi, özel adlar listesi, yer adları listesi, seyahatnamelerden alınan resimler listesi de içermektedir. Araştırmada kullanılmış kaynakça 380 maddeden oluşmaktadır. Kaynakçanın büyük bir kısmı arşiv belgelerinden oluşmaktadır.

Kitabın önsözünde yazar kitabın konusunu 'Rusyadan giden bir hacı ve çok boyutlu Osmanlı ve Arap dünyası' olarak belirlemektedir (s.8). Yazar, Rus hacıların tuttukları ve 'hojdeniya'³ olarak bilinen günlüklerin uzun süre Rus tarihçilerinin ilgelenmedikleri bir kaynak türü olduğunu dile getirir. Batıda imgebilim çerçevesinde yapılan araştırmaların etkisiyle bu seyahatnameler aranan kaynak niteliğini kazanmıştır.

Hojdeniyaların en belirgin özelliği mekânların, olayların ve insanların Ortodoks Hristiyanlığının prizmasından değerlendirilmesidir. Ancak bu özellik bu kaynakların değerini azaltmaz. Yürüdüğü uzakta olup çok farklı kültürleri barındıran Kutsal Topraklara giden Ortodokslar, gördüklerini doğup büyüdüğü kültürle karşılaştırıyorlardı. Karşılaştırma yaparken ise, kendi kültürlerinde olmayan ya da farklı olan nesnelere, davranışlar ve kurallar üzerinde daha fazla duruyorlardı. Bu karşısalsal olarak nitelendirilebilen yaklaşım kendi kültürümüzdeki 'sıradan' gelen nesnenin ya da olayın farklı boyutlarını görmemizi imkân vermektedir.

Hojdeniyaların gerek Orta Doğu araştırmaları gerekse Türk imgesi araştırmaları açısından önemi bu kaynakların doğasında saklıdır. Osmanlı topraklarına 'egzotik Doğu'yu keşfetme' ya da 'Doğunun hazinelerini bulma' gibi amaçlarla gelen Avrupalı gezginlerin veya ticaret amaçlı giden tüccarların yazdıkları mektuplardan ve tuttukları günlüklerden hojdeniyaların en büyük farkı, pragmatik bakış açısının olmamasıdır. Kirillina, Kutsal Topraklara seyahatlarla ilgili Avusturyalı araştırmacı Justin Stagl'in görüşünü dile getirmektedir. Seyahat kuramı alanında ismini duyuran Stagl, hacı 'merakın, can sıkıntısının, seyahat merakının ve diğer dünyevi motiflerin dini amaçlarla örtüştüğü çok çeşitli bir faaliyet' olarak betimlemektedir (s.15). Böylece, hacca giden insanların izlenimlerinde nesnelere ya da olayların daha nesnel yanlarının yansıtılabildiği söylenebilir.

Hojdeniyaların Avrupalıların yazdıkları 'seyahatnameler'den diğer bir farkı ise, okuru edebi üslup ya da entelektüel dil ile etkilemeye çalışmamasıdır. Avrupa'dan Osmanlı topraklarına genelde sosyo-kültürel elit temsilcileri gelirken, Rusya'dan gidenlerin çoğu kendi imkânlarıyla Kutsal Toprakları ziyaret etmek isteyen sıradan insanlardı. Hojdeniyaların yazarlarının halktan olmaları, seyahatnamelerde kullanılan dili ve üslubu de etkilemiştir. Ayrıca, bazı seyahatnameler halktan birinin tarafından yazılmasına rağmen renkli bir dile ve üsluba sahiptir (s.31).

Türk imgesi araştırmaları açısından diğer bir önemli nokta ise, Türkler ve Türk kültürü ile ilgili imgelerin ve 'mitler'in Rus kültüründe hojdeniyalarla birlikte oluşmaya başlamasıdır. T. Kirillina'nın vurguladığı gibi Moskof Rusyasında okuma yazma oranı oldukça yüksekti (s.14) ve hojdeniya, okuma türü olarak köylülerden knezlere kadar toplumun tüm sınıflarında son derece yaygındı (s.13). Böylece, hojdeniyadaki farklı kültürler ve milletler ile ilgili bilgiler doğru ya da yanlış da olsa zamanla yayılıp halkın bilincinde yerleşmiştir.

³ ÇN: Rus hacıların tuttukları günlük niteliğinde olan 'Hojdeniye' seyahatname niteliğindedir. 'Yürümek' anlamına gelen 'hodit' fiilinden türetilmiş 'hojdeniye' isminin etimolojisi 'yürüyüş, yürüme'dir. Hacın büyük bir kısmı yürüyerek gerçekleşirdi.

Hojdeniyalarda Türkler ilk defa hacıların 'güneşin aşırı sıcaklığı', uzun gemi yolculuklarında çekilen su sıkıntısı ya da 'sert rüzgâr ve dalgalar', deniz korsanlarının saldırıları gibi yol zorluklarını anlatan bölümde anılmaktadır (s.57). Hacıların en büyük sıkıntılarında biri yolculuğun gerektirdiği masraflardır. Ayrıca, 'Küçük'e giden hacıların ödemesi gereken seyahat vergisi' olarak tanımlanan 'kaffar', masrafların büyük bir kısmını oluşturuyordu (s.61). İgnatıy Denşin adlı biri, hacıların Küçük'teki Kutsal Kabir Kilisesine girmeden önce kaffar ödeme prosedürünü kaleme almıştır. T. Kirillina bu tasviri özetleyerek şu şekilde veriyor:

'Yeniçerlerin ve soylu Türklerin eşliğinde Türk paşa ihtişamlı bir şekilde Kutsal Kabir Kilisesine gelir. Kilise girişinin önünde durup sıradaki hacıların 'sultanın hazinesi'ne iki altın para verdiğini ve sırasıyla kilisenin kapısından geçtiğini gözlemler. O gün hacılardan alınan vergi büyüktür, çünkü farklı mezheplerden Hristiyanlar kiliseye başını eğmeye geliyorlar' (s.63).

Hojdeniyalarda 'koruma vergisi' olarak anılan özel bir kaffar daha vardı. Bu vergi hacıların korumalarının eşliğinde Küçük'e kadar gitmesi ile ilgiliydi (s.62).

Hacıların elinde hojdeniyalarda 'sultanın mektubu', 'sultanın emri', 'seyahat belgesi' olarak da geçen, padişah adına verilen ve Osmanlı toprakları üzerinden serbest geçişi, kutsal mekânlara serbest ulaşımı garantileyen, ayrıca, kaffardan muaf tutan fermanın olması halinde yolculuk masraflarının yükü biraz hafifliyordu (s.64). Fermanları olan hacıların ilgisini çeken noktalardan biri ise, yerel yöneticilerin sultanın fermanlarına gösterdikleri saygı idi. Yafa'ya gelen İoann Lukyanov'un yazdıklarına göre Yafa yöneticisi fermanı inceledikten sonra:

'...belgeyi öptü ve başına koydu', hacıya fermandaki her sözün istisnasız bir şekilde yerine getirileceğini söyledi. Hacıların geri dönüşünde fermana saygı gösterisi tekrar yapıldıktan sonra paşa, hacıya 'İstanbul'da ve Edirne'de sultanın fermanına saygı gösterdiğimizi söyle.... Sultanın şerefine seni kutlamayı istemedim ki Rusya'ya gittiğinde hakkımızda iyi şeyler söyleyesin' diye konuştu' (s.70).

Rus hacıların Türklerle ve genel anlamda Türk kültürüyle karşılaşmaları ilk yer İstanbul idi. Hojdeniyalar, bu şehir ve burada yaşayan yerli halkla ilgili ayrıntılı bölümleri içermektedir. Bu bölümlerde hacıların Türkler ve Türk yaşam tarzı ile ilgili yazdıklarının farklı kutupları ki bilgilerden oluştuğunu söylemek gerekir. Bir taraftan Ortodoks Hristiyanlar olan hacıların gözünde Türkler 'ötekiler' idi. Bu 'ötekiler' 'Konstantinopol'u fethettikten sonra Hristiyanlara köle muamelesini yapan despotlar' olarak değerlendiriliyordu (s.98). İlk önce Türkler Hristiyanlara uygulanan 'aşırı vergiler'den sorumlu tutuluyordu (s.253). Hojdeniyalar, Hristiyanları daha da fakirleştiren vergileri ve vergileri ödeyemeyenlerin başına gelenleri anlatan hikâyelerle doludur. Hojdeniyaların sayfalarında Türkler en çok rüşvet ve hacılardan para istemeleri dolayısıyla eleştirilere tabii tutulur (s.253).

Hacıların bu tür tutumlarına rağmen gündelik hayatta yaşadıkları Türkler son derece olumlu değerlendiriliyor. İoann Lukyanov, İstanbul'da zor durumda kaldığında kendisine tavsiyede bulunan bir Türkü şükranla anıyor: 'Biz onu dinledik... Müslüman ama doğru söyledi... Böyle iyi bir insan' (s.254).

Yine Lukyanov, kendisi ve diğer hacıların birlikte Akka limanında bulunan Türklerin, hacıların gemisini kaçırdıklarını görünce 'üzüldükleri'ni ve kayıplarını yardıma çağırarak hacıların gemiye ulaştırdıklarını yazıyor (s.254).

Kimi hacıların yazılarında Türklerin, Ortodoksların diğer 'din kardeşleri'ne göre daha insancıl bir millet olduğu vurgulanır. Lukyanov, Türkleri ve Yunanlıları karşılaştırarak şu yorumda bulunuyor:

'(Yunanlılar)... Kendilerini üstün görüyorlar... Türkler bu kadar huysuz halka yine de iyi davranıyor. Tanrı Yunanlılara Türkleri hükmetme izni verseydi, Yunanlılar Türkleri köle yapardı'; 'Türk için çalışın köle yedi yılda özgürlüğe kavuşabilir, Türk ölürse bir yıl içinde de zulum olur... Yunanlılarda ise kendisi ölür ama özgür bırakmaz'; 'Yunanlılar Türklerin onlara zulüm yaptıklarını boşuna söylüyorlar. Kendimiz de dinde bile zulümün olmadığını gördük. Türkler hakkında hep yalan söylüyorlar' (s.254).

1787-1791 Osmanlı-Rus savaşından sonra İstanbul'a gelen Meletiy, Lukyanov gibi Türkofil gibi davranmaz ancak Türk idarecilerinin dini bayramlar ve diğer günlerde farklı mezheplerden piskoposları ziyaret ettiklerini vurgular (s.255).

Hacıların Türklerle ilgili fark ettikleri arasında gündelik tarih açısından ilginç noktalar var. Meletiy, Türklerin günlük hayatta rahatlığı sevdiklerini dile getirir. 'Türkler toprakları bol ve verimli olan yerlerde yaşamayı (...) ağaçların gölgesinde yeşeren yerlerde boş zamanlarını geçirmeyi' tercih ettiklerini yazar (s.255). Yine Meletiy'in günlüğünde Türklerin kahve sevgisine dair yorumlar bulunmaktadır. Meletiy, Türklerin kahveyi Doğu tarzı içtiklerini belirtirken 'şekersiz sütsüz birer fincan içerler, kahvehanelerde ise sürekli kahve gelir, yanında da tütün' diye bir açıklama yapar (s.347).

Kahve ve Doğu misafirperverliğine dair ilginç bir yorum İoann Lukyanov'un yazılarında bulunur. Lukyanov, iki kültürdeki misafir ağırlamasını karşılaştırırken 'İstanbul'da birinin misafirlige geldiğinde önüne ekmekek konma adeti yok. Onlarda siyah su⁴ ikram edildi mi, gitmeni beklerler. Bizde ise, ev sahibi varlıklı olmazsa da, misafirini ekmekek tuzla⁵ ağırlar, imkânları olduğu kadar yedirir' diye bir yorum yapar (s.381).

Kirillova, hacıların günlüklerinde 18.yüzyılın 20'li yıllarında Avrupa'da başlayan ve daha geç dönemde Rusya'ya geçen 'Türk tarzı' giyim modasının yaygın olmadığına dikkat çeker. Bunun sebebi ise, çok sınırlı imkânlarla sahip olan hacıların giyim kuşama önem vermeleridir. Buna rağmen Rusya'daki sıradan insanların giydikleri tek renkli kumaş elbiselerine göre İstanbul'daki rengarenk kalabalığı, Osmanlı topraklara ayak basan hacıların dikkatini çeker. İoann Lukyanov, İstanbul'da 'herkes renkli giyinir, ...ihtişamlı. Moskova tarzı koyun kürkü ya da kaba kumaş kaftanı bulamazsın'(s.391). Hacıların kıyafetle ilgili dikkatini çeken diğer bir husus, farklı din mensuplarının giyiminde kullandıkları renkelerdir. Meletiy, Hristiyanların 'yeşil elbise, sarı çizme ya da pabuç' giymelerinin yasak olduğunu yazar (s.392). İoann Lukyanov, 'İstanbul'da Türkler kırmızı ve yeşil elbise giyerler, Yunanlılara ve Yahudilere ise bunu yasaklamışlar. Yahudiler, siyah ya da vişne rengi elbise giyerler, Yunanlılar da öyle' (s.392).

Kirillina'nın belirttiği gibi giyim kuşam renkleri ile ilgili yasaklar çoğu zaman kâğıtta kalıp azımlıklar tarafından dikkate alınmıyordu. Bu husus da bazı hojdeniyalarda yansıtılmıştır. Lukyanov, Yunanlıların yeşil renkten uzak durup kırmızı renkli kıyafetleri çok sevdiklerini dile

⁴ ÇN: hacılar tarafından kahve 'siyah su' olarak bilinirdi

⁵ ÇN: 'yemek' anlamındaki kalıplaşmış bir deyim

getirir (s.392). Osmanlı topraklarda bir şekilde yerleşmiş 'Moskovahılar'ın kıyafetlerinde bile yeşil renk kullanmaları da ilginç bir noktadır (s.392). İslam dini mensuplarının kıyafetleriyle ilgili de ilginç karşılaştırmalar bulunabilir. İppolit Vişenskiy adlı bir hacı, 'Mısır'daki Türkler iyi giyinirler, kadınları da öyle. Araplar ise, tüm dünyada onlardan daha kötü giyinen millet yok. Zengin Arap çizgili kumaşla sarar kendini, geri kalanlar ise çıplak' diye bir yorum getirir (s.398). Tabii, burada 'çıplak' sözcüğü, hacıların edep ve ahlak kurallarına uymayan kıyafet türü olarak kullanılmaktadır (s.399).

Hojdeniyalardaki Türk imgesinin çoğu zaman dini prizmadan geçerek şekillendiğini tekrar vurgulamak gerekir. Hacılar İslam dünyasına olumsuz bakardı. Kirillina, bu noktada hacıların İslam teolojisinden çoğu zaman bihaber olduklarını, Orta Çağlardan kalan İslam ve müslümanlara karşı önyargılarla beslendiğini dile getirir (s.415). Ayrıca, Kirillina'nın kitabında bu konuda çalışan araştırmacıların ilgisini çekecek I.Petro öncesi dönemde İslam ve özellikler Türkler ile ilgili çarpıtılmış bilgilerin yayılmasında eskiden dominikan rahip olan, sonra Ortodoksuğa geçen Maksim Grek'in aktif bir rol oynadığına dair bilgiler ve yorumlar bulunmaktadır (s.410).

Hacılar için Türkler, Kudüs'teki Hristiyanlığın 'kalbi' olan Kutsal Kabir Kilisesini eline geçiren ve 'Tsargrad'ı (İstanbul) Hristiyanların ellerinde alan 'ötekiler', dini düşmanlardır. Doğal olarak bu bakış açısı hacıların olayları görme perspektifini de etkiledi. Örneğin, hacılar İstanbul'dayken, gördükleri Ramazan ayı orucu ya da beş vakit namaz gibi müslümanların dini zorunluklarını anlamaya çalışmaktan çok uzak olup gördüklerinin tasvirleriyle yetinirler (s.416). Camilerde Hristiyan kiliselerinin süslü ortamına alışık olan hacıların dikkatini çeken sadeliktir (s.421). Hacılar müslümanların abdest alma alışkanlıkları, camilerde sessizliği koruma kurallarını da kaleme alırlar (s.421).

Hojdeniyalarda Türk-İslam imgesi ile ilgili ele alınan vehacıların dilinde 'müslümanlaş-tırma' anlamına gelen 'Türkleştirme' olarak geçen bir konu da ilgi çekicidir. Kirillina, hacıların çoğu Hristiyanların girmeleri yasak olduğu yerlere gizli de olsa girmekten kaçındığını, bunun sebebinin de zorla 'Türkleştirilme', reddetmeleri halinde ise, öldürülme korkularının olduğunu aktarır (s.457). Ancak Kirillina, incelediği hojdeniyaların hiç birinde bu tür vakalara rastlanılmadığını da vurgular (s.457).

Hacıların dini kimliğinin sınırlandırdığı bakış açısının, 'ötekiler'e övmek ya da onlara karşı zaman zaman hayranlık duymak için engel oluşturmadığını söylemek gerekir. İgnatiy Denşin, İstanbul'un çok temiz ve polislin titizlikle koruduğu bir şehir olduğunadikkat çekmektedir (s.99). İoann Lukyanov için İstanbul, dolandırıcıların ve hırsızların olmadığı, asayişin titizlikle sağlandığı, 'birileri dövüştü mü, ya da içkili görüldü mü, yakalanıp tutuklanıyor' olarak betimlenen bir şehir (s.99). Lukyanov, İstanbul'u 'Tanrının sözünün hakim olduğu bir şehir' olarak betimleyip adaletli mahkemelerin varlığını vurguluyor. Bu mahkemelerde 'Hristiyan ile soylu Türk arasında ayırım yapmazlar. Hakem adaletsizlik yaparsa ya da rüşvet alırsa derisini soyar, sopaya tutar, mahkeme binasında asarlar' diye bir yorum getiriliyor (s.99).

Hacıların Türkleri övdükleri hususlardan biri kutsal mekânlarda asayişin sağlanmasıdır. Gerek Kudüs'teki gerekse hacıların gözünde diğer önemli şehirlerdeki kiliselerde ve tapınaklarda düzenin olması hacıların tarafından son derece olumlu değerlendiriliyordu. Serapion adlı bir hacı, Paskalya haftası Kutsal Cuma gününde Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesindeki kalabalığı anlatırken, Kudüs sancakbeyinin ve yeniçeri ağasının asayişin sağlanmasını kilise girişinde kurulan çadırdan bizzat denetlediğini vurgular (s.104). Yeniçeriler patriği korumak için

elinden geleni yaparlardı. Serapion, gördüklerini ‘...(patriğin) iki yanını sarıp elindeki kamçılarla birbirini sıkıştırmasınlar ve patriği de sıkıştırmasınlar diye insanları döverek ilerliyorlar; çünkü bu zamanlar kilise kalabalık, herkes yaralanmaya da razı, yeter ki mumu yakabileyim... Türkler olmasaydı kalabalık yüzünden ayın yapılamazdı’ şeklinde değerlendirir (s.104).

Leontiy adlı bir hacı Kudüs’teki kiliseyi koruyan yeniçerilerle ilgili olarak ilginç bir ayrıntı daha veriyor. Oradaki yeniçerilerin Arapçaya ve Yunancaya hakim olmaları yanı sıra ‘kilise rütbe hiyerarşisini o kadar iyi biliyorlar ki onlardan her biri monastır sorumlusu bile olabilirdi’ (s.103). Leontiy de, özellikle Paskalya bayramında bu son derece ‘önemli görevliler’ olmasaydı kilisenin ‘haydutların yuvası’na dönebileceğini dile getirir (s.103).

İoann Lukyanov da kilisedeki düzenin Türklerin sağladıkları yönetim sayesinde korunduğunu vurgular. ‘Patriğin önünde giden Türk, elindeki sopa ile kalabalığı dağıtıyor, diğer mezheplerden gelenleri engelliyor. Moskova’da da ayın yaparken görevliler öne çıkıp yolu temizlerler. Türkler de bu şekilde uygunsuzluğu engelliyor. Bu olmasaydı kilisede herkes birbirine girerdi’(s.105).

İstanbul’a gelen hacıların dikkatinden oradaki siyasi gelişmeler de kaçmazdı. İoann Lukyanov’un kaleme aldığı hojdeniyalarda ‘İstanbul’da⁶ isyanlar sık sık olur; sebebi de yeniçeriler... (onlar) dikkatli, paşanın ya da komutanların onlara karşı olmalarını gördüler mi, ayaklanırlar. ...Sultan İstanbul’da kalmıyor, Edirne’de daha çok oturuyor. Burada yeniçeriler öldürürler diye oturmaktan korkuyor’ diye bir yorum dile getirilmektedir (s.99).

İstanbul’un doğası hacıların ilgisini çeken diğer bir konuydu. İoann Lukyanov, İstanbul’da ‘Rusya’daki ormanlarda bulunmayan’ ‘meyve veren büyük ağaçlar’dan söz eder (s.121). Makariy ve Seliverst adlı hacılar da, İstanbul’da ‘bizim orada olmayan ağaçlar’ın yetiştiğini dile getirir. Topkapı Sarayı ‘...sarayın etrafını saran selvi ağaçları o kadar uzun ki sarayın ucu ancak görünüyor’ biçiminde tasvir ediliyor (s.121).

18.yüzyılın başında İstanbul’da yaygınlaşan ancak Moskova’nın henüz tanışmadığı çiçekçilik modası da hacıların ilgisini çeker. Lukyanov, gördükleri ile ilgili ‘Türkler çiçekleri çok severler... çiçekler özel alanlarda yetiştiriliyor... çiçekler pencerelelere de konulur...Türkler küçük çocuklar gibi!’ biçiminde yorum getirir (s.122).

İstanbul’a gelen hacılar, orada bulunan bazı su kaynakları ile ilgili de bilgi veriyorlar. İstanbul’daki eski yerleşim yerinin dışında bulunan ve ‘Ab-I hayat’ ya da ‘Balıklı’ olarak da bilinen su kaynağı ile ilgili ‘kalbinde inançla gelenlerin vücudlarını ve ruhlarını canlandırıyor’ diye bir yorum bulunuyor (s.138). Bu kaynaktaki suyun hem müslümanlar hem hristiyanlar tarafından tedavi amaçlı kullanıldığı, İstanbul’da ‘en iyi sulardan biri’ olarak kabul edildiği, Osmanlı Padişahının da bu suyu içtiği vurgulanıyor (s.138).

Hacılar İstanbul’da kaldıkları sürece şehrin ‘dünyevi’ yönlerini de keşfetmeye çalışıyorlardı. 18.yüzyılın başında İstanbul’a gelen İoann Lukyanov, Aslanhane’yi ziyaret etme fırsatı bulur ve iki Rus hacı ile birlikte oraya gidip izlenimlerini kaleme alır. Lukyanov’un ilgisi gergedanın kafası, timsahın derisi ve fil kafası çeker. Ancak hacıların asıl ilgisini çeken aslanı görmek isteyince Lukyanov hayal kırıklığına uğrar. Lukyanov, kafesinde hareket etmeden yatan aslanı

⁶ ÇN: Rus hacıları hojdeniyalarda İstanbul’un, ‘baş şehir, her şehirden üstün olan, çar şehri’ anlamını taşıyan ‘Tsar’grad’ Rusça karşılığını kullanıyorlar.

görünce bakıcısının onu hareket ettirmesini istedi. Türk bakıcısı aslanın yemek sonrası uykusunu bozmak istemediğini söylediğinde hacı, kafesine küçük bir ahşap parça atarak hayvanı uyandırmaya çalıştı. Hacı, kafestekinin gerçek aslan değil de, samanla doldurulmuş bir korkuluk olduğunu anladığında hayal kırıklığına uğradı (s.173). Hacıların Aslanhanede gördükleri tilki ve kurtları ise Lukyanov'a 'bizimki gibi değil, küçük' geldi (s.173).

Hacılar İstanbul'u tasvir ederken sık sık Moskova ile karşılaştırma yaparlar. Bu karşılaştırmalarda da ilginç ayrıntılar çıkar. Lukyanov, İstanbul'u 'Moskova'dan daha küçük, ama evler daha çok', 'Moskova'da (...) boş yer çok... İstanbul'da ise her şey bir yerde, yan yana, sebebi de eski bir şehrin olması, Moskova ise yeni' biçiminde tasvir eder (s.193). Hacıların gözünde Topkapı Sarayı 'Kreml sarayımıza benzer, ancak kulelerimiz daha iyi'; Boğaz'ın sahilindeki evler 'bizimkilere göre daha az süslü... Deniz kenarı olduğu için güzeldir'. Pazar yeri ile ilgili de karşılaştırma yapıyor. 'bizimkilere benzer pazar tezgâhları yok... ama tezgah çok, Moskova'ya göre üç kat... İstanbul her şeyi daha bol olan bir şehir, Moskova'ya göre malların beş katı var' (s.193).

Hacılar Boğaz'daki yoğunluğa da hayretle bakıyorlar. '...orada sayısı bilinmeyen kayıklar var. Türkler karneciler gibi durmadan oradan şuraya birileri getirip götürüyorlar'(s.195). Hojdeniyaların çoğunda, İstanbul hacıların hayranlıkla baktıkları bir şehir olarak ortaya çıkıyor. '...İstanbul'u altın şehir olarak isimlendirseniz yanlış olmaz. Binalar hep pahalı, taş ve ahşap... Çatıları ise kiremitle kaplı. Sokakların ve avluların tümü ise taşla döşenmiş, ne kirlenir ne tozlanır. Kir toprak su le birlikte denize karışır, çünkü hep yokuşlu sokaklar var. (...) Binalar denize bakıyor, penceler birbirine bakmaz... Sokaklarda meyve veren ağaçlar ve üzüm salkımları. Bakarsın, cennet yeri!'(s.195).

Kirillina'nın kitabında karşılıklı Türk-Rus imge araştırmaları alanında çalışan araştırmacıların ilgisini çekebilecek daha çok nokta var. Gerek Rusya'da gerekse Türkiye'de bu alandaki boşlukların doldurulması ve kapsamlı araştırmaların yürütülmesiyle birlikte karşılıklı 'öteki'leşmenin sebepleri anlaşılabilir, tarihi Türk-Rus ilişkilere daha güncel bir bakış açısı sağlanabilecektir.

Olena KOZAN
Gazi Üniversitesi

